

העיר והעיר שכנגד: אינטלקטואלים גרמנים כותבים על פריז, 1900-1933

רוני הירש-רצ'קובסקי

דוקטורט בהנחיית פרופ' שולה וולקוב

תקציר

מחקר זה בוחן את הדימוי הגרמני של פריז בשליש הראשון של המאה ה-20, על רקע השיח הגרמני על תופעת העיר המודרנית בכלל וברלין בפרט. במוקד העבודה עומדת ההשוואה בין הדימויים של ברלין ופריז, כפי שהם מופיעים בחיבוריהם של כותבים והוגים ששתי הערים היוו ציר התייחסות מרכזי במחשבתם. השוואה זו מלמדת כי הכתיבה על פריז לא נועדה רק לתיאור בירת צרפת כשלעצמה, אלא שימשה את הכותבים כאמצעי להעשיר את השיח הגרמני על העיר, שסבב במידה רבה סביב ברלין. בעוד ברלין ייצגה דגם משברי של מודרנה אורבנית, שהתאפיין במחיקה מתמדת של העבר, פריז ייצגה עבור חלק גדול מהכותבים דגם שמצליח לשלב באופן הרמוני בין ישן וחדש, מסורת ומודרנה. באמצעות סקירה וניתוח של הדימויים המרכזיים של פריז וברלין בשיח הגרמני בתקופה הנדונה והצבעה על המימדים הפרדיגמטיים של הדימויים הללו, מבקש המחקר לתרום הן להבנת ההיסטוריה של גרמניה המודרנית והן לתחום הלימודים האורבניים בכללותו.

"ההיסטוריה של העשורים האחרונים תובן טוב יותר, אם ההיסטוריונים יכירו נכונה ויקחו בחשבון את המשתנה הבלתי מדיד הזה, המשחק לטובת צרפת: אהבה לפריז היא שיקול חזק יותר מאהדה לצרפתים", כתב הסופר הגרמני פריץ שטאהל (Stahl) ב-1928.¹ דבריו משקפים את הנחת המוצא של עבודה זו, לפיה אין לראות ביחס הגרמני לפריז נגזרת פשוטה של היחס לצרפת. בחינת השיח הגרמני על פריז לא רק בהקשר ליחסי גרמניה-צרפת, כפי שנעשה על פי רוב, אלא גם על רקע השיח הגרמני על העיר בכלל, מאפשרת הבנה טובה יותר של השינויים שחלו בדימוי הגרמני של פריז במהלך השנים, שכן הללו הושפעו מהתמורות שחלו במעמדה של ברלין לא פחות משהושפעו ממאזן הכוחות המשתנה בין שתי המדינות. יתר על כן, היא מאפשרת לשרטט תמונה מורכבת יותר של השיח הגרמני על העיר: לא כשיח שהתנהל רק בין תומכי העיר הגדולה ומתנגדיה, כפי שהוא מוצג בדרך כלל, אלא כשיח שהכיל מגוון רחב על עמדות ביניים, ובכלל זה עמדות שביקשו להצביע על קיומן של אלטרנטיבות אורבניות ומודרניות (ולא כפריות וריאקציונריות) לברלין, העיר שעמדה במרכז הדיון הגרמני בעיר.

עבור כל הכותבים שמחקר זה עוסק בהם, ברלין הייתה "עיר הבית" במובן הרחב של המילה - חלקם נולדו בה, חלקם היגרו אליה בילדותם ואחרים בבגרותם, אולם כולם תפשו אותה כביתם, לטוב ולרע. יחסם לפריז, העיר הזרה, נע בין ראייתה כ"אחר משמעותי" ועד לתפישתה כ"מולדת שנייה" או "מולדת מבחירה". ההתמקדות בכותבים שעסקו באופן משמעותי בשתי הערים משרתת מטרה כפולה: ראשית, היא מאפשרת לבחון כיצד השפיעה העמדה הסובייקטיבית של

¹ Fritz Stahl [Siegfried Lilienthal], *Paris - eine Stadt als Kunstwerk* (Berlin, 1929 [1927]). 11: "...die Geschichte der letzten Jahrzehnte würde besser verstanden werden, wenn die Historiker dieses Imponderabile zugunsten Frankreichs richtig erkannt hätten: Liebe zu Paris ein stärkerer Faktor gewesen als Sympathie für die Franzosen".

הכותב ביחס לעיר (היותה זרה או מוכרת) על התפישה והדימוי שלה. מסיבה זו גם הוגבל המחקר עד לשנת 1933, שכן אחרי עליית הנאצים לשלטון הפכה פריז עבור רבים מיעד בחירה ליעד של גלות כפויה, ולפיכך השהות בה התאפיינה בעמדה סובייקטיבית שונה לחלוטין ביחס לעיר (פליטות), שאינה מעניינה של מחקר זה. שנית, הבחירה בהוגים שכתבו על שתי הערים מעמידה במרכז הדיון את מי ששאלת האורבניות העסיקה אותם באופן אינטנסיבי במיוחד. לפיכך, בחינה של כתביהם מאפשרת לעמוד על אופני ההבניה והייצוג הסובייקטיביים של מושג העיר הגדולה בהגות הגרמנית בראשית המאה ה-20 - תקופה של עיור מואץ בגרמניה, שלוה בהתפתחות התודעה העירונית ובהתעניינות גדולה בעיר ותנאי החיים בה.

התנועה הממשית והמחשבתית של הכותבים הנדונים על ציר ברלין-פריז משמשת אם כן כנקודת מוצא לדיון במספר שאלות מחקר הנוגעות לתחומים שונים:

א. במישור ההיסטורי: אילו תמורות חלו בדימוי הגרמני של פריז ובתפקיד שמילאה פריז

במחשבה הגרמנית על העיר בתקופה הנדונה? כיצד ניתן להסביר את התמורות הללו?

ב. במישור הספרותי: במה שונה הכתיבה על עיר הבית מהכתיבה על העיר הזרה? האם

בחינה של תיאורי ערים דרך הפריזמה של עיר-הבית/עיר-זרה יכולה לאתגר את הזיהוי

השגור בין ערים, ניכור וזרות?

ג. במישור התיאורטי: באיזה אופן שימשו הערים הקונקרטיות ברלין ופריז את הכותבים

כמודלים פרדיגמטיים לתפישות שונות של מודרנה אורבנית? מה ניתן ללמוד מהכתיבה

על הערים הספציפיות הללו על האופן שבו המשיגו הגרמנים את העיר הגדולה המודרנית

כתופעה מופשטת כמעט?

הטקסטים הנדונים בעבודה ייבחנו לאור שלושת הפרספקטיבות הללו.

מבנה העבודה

הפרק הראשון בעבודה סוקר את השינויים הדרמטיים שהתחוללו בברלין לאחר הפיכתה לבירת הרייך בשנת 1871, ואת תגובתם של הגרמנים לשינויים הללו. נסיקתה של ברלין התרחשה במקביל לגל אורבניזציה שהקיף את כל גרמניה, אך כעיר בירה היא משכה אליה את מרב תשומת הלב וניצבה במרכזו של השיח הגרמני על העיר. אחד הדימויים המרכזיים שנקשרו לברלין היה של עיר ללא מסורת והמשכיות, הנמצאת בתהליך תמידי של שינוי ומחיקת העבר. לצד הביקורת החריפה על העיר מצד תושבי הפרובינציות הגרמניות והימין השמרני, גם תושבי ברלין התקשו להזדהות עמה בלב שלם. העיר תוארה אמנם לעתים קרובות במונחים חיוביים של דינמיות, חלוציות, חדשנות ו"עתיד", אך לצדם שימשו גם מונחים שליליים כמו ניכור, מכאניות, חוסר אנושיות והעדר רצף. במהלך הפרק אני מבקשת להראות כי חוסר-הנחת מהעיר היה נחלתן של שכבות רחבות בציבור הגרמני, מכל חלקי הקשת הפוליטית, ולא הוגבל רק לימין או לשמאל הקיצוני. אדרבא, גם אישים שתמכו בהיבטים רבים של המודרניזציה ומילאו בעצמם תפקיד חשוב בתהליכים הללו, לא נמנעו מלמתוח ביקורת על העיר המודרנית. אני טוענת כי הכרה בתפוצתן הרחבה של עמדות הביניים האמביוולנטיות ביחס לעיר מרכזית להבנת ההתמודדות של גרמניה עם המודרנה לא פחות, ואולי אף יותר, מבחינת האנטי-אורבניזם הקיצוני של הימין.

אינטלקטואלים גרמנים רבים התחבטו בשאלה, אם חוסר-הנחת מהעיר המודרנית הוא בלתי מנע, ואם הוא חייב להתבטא בדחיית אורח החיים העירוני ובשיבה לאידיאלים כפריים פרה-תעשייתיים. בחיפוש אחר "דרך שלישית" ותשובה אפשרית, הם פנו להשוואה בין ברלין וערים גדולות אחרות, שפריז הייתה מן הבולטות בהן.

הפרק השני מוקדש לסקירה קצרה של השיח הגרמני על פריז במאה ה-19, החיונית להבנת התקופה המאוחרת יותר, וזאת משתי סיבות מרכזיות: ראשית, המאפיינים המרכזיים של השיח על פריז - המוטיבים, הדימויים, וכיו"ב - התגבשו כבר בראשית המאה ה-19, והם שבים ומופיעים לכל אורך המאה, ואף לאחר מכן. בלא הכרת המאפיינים החזרתיים של השיח לא ניתן לעמוד על האלמנטים הייחודיים והחדשנים שנוספו לו לאחר 1900. שנית, דווקא משום שבשני השליש הראשונים של המאה ה-19 לא הייתה לגרמניה המפוצלת עיר-בירה ומטרופולין משל עצמה, הרי שההתייחסות לערי-מטרופולין זרות כפריז מילאה בתקופה זו את מקום המטרופולין הגרמני הנעדר, והניחה את היסודות למפגש הגרמני עם האורבניות ולמחשבה עליה. בהקשר זה העלתי את ההשערה כי ייתכן ושורשי העוינות שרווחה בגרמניה לעיר הגדולה נטועים בכך שהמודלים הראשונים ששימשו בשיח הזה היו מודלים זרים. כך, למשל, הזיהוי בין ה"ציוויליזציה" הצרפתית והעיר הגדולה פריז, שלידתו בדיווחים הגרמניים מפריז בראשית המאה ה-19, תרם אולי בעקיפין לקישור שרווח בגרמניה בראשית המאה ה-20 בין העיר הגדולה ברלין ובין מושג ה"ציוויליזציה" בעל הקונוטציה השלילית והזרה.

ספרות המחקר מצביעה על שלושה דימויים מרכזיים ששבו והופיעו בחיבורים גרמנים על פריז במאה ה-19: העיר כמוקד מהפכני, כבית בושת, וכ"עולם אגדות" קסום, שהציע למבקרים בו אינספור גירוים ופיתויים חומריים, חושיים ותרבותיים. אני טוענת כי שלושת הדימויים הללו קשורים אמנם בהיבטים ייחודיים לפריז של המאה ה-19, אך גם ברעיונות מופשטים יותר המזוהים עם מושג העיר - מהפכנות, מיניות ופיתויי הקפיטליזם - והם אפשרו לגרמנים להתמודד בעקיפין עם הרעיונות הללו עוד בטרם הופיעו בצורה משמעותית על אדמת גרמניה. במבנה העומק שלהם הצביעו הדימויים הללו על המתח הקיים בכל עיר גדולה בין סדר ואנרכיה, ובין תפישות של המודרנה כמשבר חברתי ואישי מצד אחד, וכספקטקל מצד שני. המודעות של הכותבים הגרמנים במאה ה-19 להיבטים הפרזיגמטיים של המודרניזציה הפריזאית הייתה חלקית ביותר, והיא הפכה למשמעותית רק כאשר התופעות הללו החלו לקבל ביטוי גם בגרמניה עצמה. כתוצאה מתהליכי המודרניזציה בגרמניה פנימה, השתנתה הפונקציה של פריז עבור הגרמנים ולפיכך עבר גם הדימוי שלה טרנספורמציה מעניינת ולא-צפויה.

הפרק השלישי של העבודה דן בשינויים לחיוב שחלו בדימוי של פריז בסביבות 1900, דרך חיבוריהם של מבקר האמנות קרל שפלר (Scheffler) וסוחר האמנות וילהלם אודה (Uhde). בתקופה זו הייתה העיר לבירה האמנותית של אירופה, ומשכה אליה אמנים ואינטלקטואלים מכל רחבי היבשת, ובכלל זה חבורה גדולה של אמנים גרמנים שנהגה להתכנס בקפה די-דום (Dôme) שבמונפרנס. עבור האמנים והסופרים הללו הייתה פריז ניגודה של ברלין הוילהלמינית המדכאת וחסרת החיים: פריז הייתה בשבילם מקום של חירות אמנותית ואישית, מקום של "חיים מועצמים", של נינוחות, שמחה ויופי.

אני ביקשתי להפנות את תשומת הלב להיבטים חשובים נוספים בדימוי החדש של פריז, שלא זכו עד כה לתשומת לב מחקרית: התיאור החיובי של פריז בתקופה זו כעיר שמרנית, הרמונית

"אורגנית". הצבעתי על כך שהרעיונות הללו חזרו שוב ושוב בתיאורים של פריז בראשית המאה ה-20, לא רק בחיבורים המוקדמים של אודה ושפּלר (1904 ו-1908) אלא גם בחיבורים מאוחרים יותר, מהתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. כאשר לוקחים בחשבון ומדגישים את המרכזיות של ההיבטים הללו בדימוי החדש של פריז, מתברר כי הוא עומד בסתירה לכל הדימויים המרכזיים שדבקו בה במאה ה-19: מסורת במקום מהפכה; שמרנות במקום פריצות; וחריצות חסכנית, זעיר-בורגנית, במקום שפע ומותרות. כמן כן, מפתיע לגלות כי שפּלר ואודה ייחסו לפריז "תרבות" (Kultur) אמיתית בעוד שברלין ייצגה בעיניהם "ציוויליזציה" מנוכרת ושטחית: זאת בניגוד מובהק לדיכוטומיה השלטת בשיח הגרמני לכל אורך העת החדשה, שהבחינה בין ה"ציוויליזציה" הצרפתית השטחית וה"קולטור" הגרמני האותנטי והעמוק.

הדימוי החדש של פריז כעיר הרמונית ויציבה שנמלטה ממשבר המודרנה התגבש אל מול הדימוי של ברלין 1900 כעיר של עבודה ותעשייה ללא הפסקה, שנידונה "תמיד להתהוות, אף פעם לא להיות". הכותבים הגרמנים החמיאו לפריז על "חוסר-המודרניות" שלה, ואכן התכוונו לחיוב, שכן המושג "עיר גדולה מודרנית" זוהה בשיח הגרמני של מפנה המאות עם התפתחות אורבנית חפזה, מלאכותית ומכוערת, העדר שורשים ונתק מהמסורת, מהעבר, ומהלאומיות. פריז הייתה עבורם אלטרנטיבה למושג הזה בדמות עיר גדולה שהיא במקביל גם קוסמופוליטית וגם לאומית, גם בעלת מנטאליות אורבנית מתוחכמת וגם פרובינציאלית. אם בסביבות 1800 ייצגה פריז עבור הגרמנים את רעיון "העיר הגדולה" וכל מה שזוהה עמו, הרי שמשנת 1900 ואילך היא ייצגה סטייה חיובית ממה שזוהה בגרמניה דאז עם מושג "העיר הגדולה". יצוין כי לצורך יצירתו והכנסתו של מודל-הנגד הזה אל תוך השיח הגרמני על המודרנה והעיר, היה על הכותבים להדחיק את ההיסטוריה רווית המשברים של פריז במאה ה-19 (המהפכות הפוליטיות, ההרס והבינוי מחדש של המרחב העירוני על ידי הברון אוסמן).

אחרי מלחמת העולם הראשונה שוב חל שינוי במעמדה של פריז בשיח הגרמני. השינוי הזה נגע פחות לתוכן של הדימוי ויותר לרלוונטיות שלו: העיר עדיין תוארה במונחים של הרמוניה, שמרנות, צמיחה אורגנית, ודומיננטיות של העבר, אלא שהמודל הזה נתפש עתה על-ידי רבים מהגרמנים כאנכרוניסטי ולא רלוונטי, לא במעט משום שהעבר עצמו נתפש עתה כלא-רלוונטי. בעיניים גרמניות של שנות ה-20, ייצגו ניו-יורק ומוסקבה את שני הפנים של העתיד (הקפיטליסטי או הקומוניסטי), ברלין ייצגה את ההווה המוכוון לעתיד, ופריז - את העבר. חוקרי השיח הגרמני על פריז מתארים את הקישור שנעשה בין פריז והעבר כבעל קונוטציה שלילית, דהיינו: העיר תוארה כמי שנותרה מאחור במרוץ למודרניזציה ו"אמריקניזציה", ולא היטיבה להתמודד עם אתגרי התקופה. עם זאת, אני טוענת כי הזיהוי שעשו הגרמנים בין פריז והעבר היה מורכב יותר.

בשנות רפובליקת ויימאר הפכה ברלין למתחרה אמיתית לפריז במאבק על הבכורה התרבותית באירופה, משום שהצליחה לפתח את מה שהיה חסר לברלין הוילהלמינית - תרבות אורבנית אמיתית שהיוותה מוקד משיכה עולמי. ברלין הווימארית קיבלה על עצמה את התכונות והדימויים שיוחסו לפריז בשיח הגרמני במאה ה-19: היא הייתה כעת המוקד המהפכני, "בית-הבוסת" של העולם, ומרכז הספקטקל הקפיטליסטי: צרכנות, בתי-קפה, חנויות כלבו, חיי לילה סוערים. ברלין הווימארית תפסה את המקום שמילאה פריז בשיח הגרמני במאה הקודמת; הגרמנים כבר לא היו "זקוקים" לפריז בכדי לחוות את העיר הגדולה במלוא עומקה, על היבטיה המושכים והאפלים.

הסופר פרנץ הסל (Hessel), שלו מוקדש הפרק הרביעי בעבודה, היטיב לחוות ולייצג את התהליך ההיסטורי שבו פריז, "בירת המאה ה-19", הלכה ופינתה בשנות ה-20 של המאה ה-20 את מקומה כ"בירת אירופה" לברלין התוססת. אולם התהליך הזה לווה אצל הסל בקינה אלגית ונוסטלגית לעבר הקרוב והרחוק. בעיניו, מלחמת העולם הראשונה לא רק נטלה מפריז את הבכורה התרבותית, אלא גם חיזקה את מגמת הלאומיות באירופה וחסלה את חלום אירופה המאוחדת, שהתגשם בעבר פעמיים: בפריז הקוסמופוליטית שלפני המלחמה, ובתקופת קרל הגדול, אז היו צרפת וגרמניה חלק מישות מדינית אחת - ישות שהסל תפש כמודל אוטופי לחזון אירופה המאוחדת בעתיד, תחת הנהגתן של גרמניה וצרפת.

בכתיבתו של הסל קיים רובד נוסף וחשוב, שבו פריז וברלין לא הונגדו זו לזו, אלא שימשו, כל אחת לחוד, כקרקע לחיפוש אחר מקומו של העבר בתוך ההווה המודרני. ברובד זה אֶתגר הסל את הזיהוי הפשטני של פריז עם העבר וברלין עם העתיד, וחשף את הארכיאולוגיה התרבותית המתקיימת בכל עיר, גם בברלין "חסרת העבר", כביכול.

אכזבתו של הסל מפריז של שנות ה-20, כך אני טוענת, הובילה אותו לגלות מחדש את ברלין הויימארית ולתארה באור חיובי יותר. אצל העיתונאי והסופר קורט טוכולסקי (Tucholsky), שלו מוקדש הפרק החמישי בעבודה, התרחש תהליך הפוך: סלידתו ואכזבתו מברלין רק גברו בשנות הרפובליקה הויימארית, והוא ביקר בחריפות את העיר כמקום של מודרנה מכאנית, מנוכרת וחסרת חיים. לעומתה תיאר בהתלהבות את פריז כמודל חלופי למודרנה אורבנית שאינה דכאנית ומכאנית אלא אורגנית והרמונית. התעקשותו של טוכולסקי להמשיך ולתאר את צרפת ופריז באור חיובי וכגורם מאזן ומייצב בסדר העולמי החדש של שנות ה-20, על אף אכזבתו האישית והתפכחותו ההדרגתית מהתקוות שתלה בעיר, מעידה על החשיבות שייחס לקיומו של מודל-נגד במסגרת השיח הגרמני על המודרנה והאורבניות, כזה המשלב בהצלחה בין העבר וההווה. בניגוד לשפלה ואודה, שתיארו גם הם את פריז במונחים של הרמוניה, אך ראו בה מקום חד-פעמי ולפיכך בלתי ניתן לחיקוי, טוכולסקי הציג את המודל ההרמוני של פריז כתוצר של החלטה אנושית וחינוך, ומתוך כך גם כאופציה הניתנת לחיקוי. המודל של טוכולסקי היה אולי פשטני, אך תרומתו לשיח הגרמני אינה מבוטלת. בהציגו את ברלין כדגם של מודרנה מכאנית ואת פריז כדגם למודרנה אורגנית, הוא אפשר להתבונן בשאלת הסדר וחוסר-הסדר בעיר מזווית נוספת, ולשאול - לאיזה מין סדר אנו שואפים בעיר? האם אפשר לשאוף לסדר "טבעי" יותר, שאינו מוכתב על ידי הקצב של המכונה?

בפרק השישי אני דנה בכתיבתם של זיגפריד קראקואר (Kracauer) וולטר בנימין (Benjamin) על פריז וברלין. במאמריו של קראקואר על פריז וברלין מסוף שנות ה-20 וראשית שנות ה-30 ניכרים עקבות ההנגדה המקובלת בין פריז וברלין כשני דגמים שונים של מודרנה אורבנית, אך בניגוד להוגים הקודמים שנסקרו, קראקואר זיהה גם בפריז את עקבותיו של "משבר המודרנה", אותו הבין כזניחת האידיאלים של המהפכה הצרפתית והרפובליקה לטובת קפיטליזם ספקולטיבי ותרבות צרכנית אסקפיסטית. את ספרו המאוחר יותר של קראקואר על ז'אק אופנבאך (Offenbach) ופריז של המאה ה-19, כמו גם את *פרויקט הפסאז'ים* של בנימין, פירשתי כביטוי לשלב חדש בהבנה של הוגים אלו את המודרנה, ובמקום המוקנה לפריז בשיח הגרמני. קראקואר ובנימין המשיכו לראות את פריז כנקודת ייחוס מרכזית בשיח הגרמני על העיר והמודרנה בשנים שבין המלחמות, אך התמקדותם דווקא בפריז של המאה ה-19 שיקפה מודעות לפער הזמנים שבין

תהליכי המודרניזציה בצרפת ובגרמניה, והבנה כי מודל ההשוואה הרלוונטי לברלין של ראשית המאה ה-20 אינו פריז של אותם ימים, אלא פריז של ראשית המאה ה-19.

בניגוד לדימוי של פריז שהצטייר מכתביהם של טוכולסקי, שטאהל, אודה, שפּלר ואחרים, כעיר שנמלטה מ"משבר המודרנה" והתאפיינה בהמשכיות הרמונית ואורגנית, הרי שבנימין וקראקאור הבינו שהמשבר לא פסח על פריז, אלא פקד אותה מוקדם יותר. *בפּרויקט הפּסאז'ים* של בנימין ובמחקרו של קראקאור על ז'אק אופנבאך קראו שני ההוגים את ברלין של השליש הראשון של המאה ה-20 בתוך תמונת פריז של המאה ה-19, כמו שני שקפים המונחים זה על גב זה. מכך משתמע, כי הם לא יצרו הנגדה ברורה בין ברלין מצד אחד ופריז מצד שני, אלא הדגישו דווקא את ההיבטים החופפים והמשיקים, ואת היסודות *המשותפים* לתהליכי המודרניזציה במדינות אירופה השונות. אחד היסודות המשותפים שזיהו ההוגים הללו הוא המחזוריות והבלתי-נמנעות של המשבר כמאפיין יסוד של המודרנה, וההבנה כי יש לזנוח את האמונה האופטימית בקידמה לינארית ולתור אחר דרכים אחרות להתגבר על הכשלים המובנים בתהליך המודרניזציה. אפשר לומר כי הגותם מייצגת את שלב המודעות והרפלקסיה על תהליכי המודרניזציה והעירור, שהעסיקו את הכתיבה הגרמנית על פריז בצורה עקיפה ולא-מודעת עוד מראשית המאה ה-19. דרגת הרפלקסיה וההמשגה של המודרנה והעיר שאליה הגיעו בכתיבתם אינה (רק) תוצאה של גאונות אינדיבידואלית; היא לא הייתה אפשרית אלמלא התהליכים שעברו על ברלין במשך שישים שנה מאז הפיכתה לבירת הרייך. אלה יצרו קרקע פוריה להשוואה בינה ובין פריז והולידו את אותם אינטלקטואלים כקראקאור ובנימין, שהעיר הייתה סביבת הגידול הטבעית שלהם, תנאי יסוד במחשבתם, ולא-עוד תופעה הניצבת בסימן שאלה.

הפרק השביעי נבדל מקודמיו בכך שהוא מוקדש לא לדימויי העיר עצמם אלא לכותבי החיבורים ומניעיהם. מבין ההוגים שעבודתם נדונה בפירוט מחקר, כולם, למעט קרל שפּלר, היו ממוצא יהודי. לפיכך מתבקש לשאול, האם הייתה למוצאם היהודי השפעה על עצם משיכתם לפריז או על תוכן כתיבתם? אני טוענת כי מבחינת תוכנם של דימויי העיר, הרי שלא היה הבדל גדול בין הדימוי של פריז או ברלין אצל כותבים יהודים ולא-יהודים שהחזיקו בהשקפות עולם דומות (ליברליות / שמאליות). זאת, למעט אולי התחושה כי נדמה שההתעקשות על הרלוונטיות של פריז בשנות ה-20 הייתה אופיינית יותר לכותבים ממוצא יהודי - אולי משום שעם התגברות האנטישמיות בגרמניה נזקקו הללו ביתר שאת להאמין בקיומה של אוטופיית-נגד. לצד זאת אני טוענת כי המוצא היהודי כן השפיע בדרכים שונות על עצם המשיכה של אינטלקטואלים יהודים-גרמנים ליברליים לפריז, ועל האופן שבו תפשו את מטרת נסיעתם. הכותבים היהודים שאפו להטיען את החוויה האישית שלהם בפריז במשמעות פוליטית ותרבותית. בדומה לקבוצות שוליים אחרות בתרבות הגרמנית (כמו תושבי אלזס-לורין), הם שאפו לשמש כמתווכים בין-תרבותיים בין גרמניה וצרפת וליצור מרחב ביניים שאינו רק גרמני או רק צרפתי, אלא "אירופאי". הם לא היו קוסמופוליטיים חסרי שורשים המדלגים ממקום למקום, כפי שהם מתוארים לעתים קרובות, אלא "קוסמופוליטים שורשיים" - כהגדרתו של הפילוסוף קוואמי אנתוני אפייה (Appiah),² וביקשו ליצור מרחב קוסמופוליטי שיהווה אופציה לכולם.

² קוואמי אנתוני אפייה, *קוסמופוליטיות-אתיקה בעולם של זרים* (תל אביב, 2007). פורסם במקור כ: Kwame Anthony Appiah, *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers* (New York and London, 2007). See also: Appiah, "Rooted Cosmopolitanism", in: *The Ethics of Identity* (Princeton, 2005), 213-272.

נושא נוסף העובר כחוט סמוי לאורך כל פרקי העבודה הוא שאלת ההבדל שבין הכתיבה על עיר הבית מול עיר זרה. בראשית המסע יצאתי מתוך הנחה כי בכתיבה על עיר-הבית תבוא לידי ביטוי תחושה של ביתיות (Grosstadttheimat) יתרה. בסיומו של המסע אני נוטה לומר כי אמנם יש הבדל בין הכתיבה על עיר הבית מול העיר הזרה, אך זה אינו ההבדל שבין ביתיות מחד גיסא וזרות מאידך גיסא, אלא ההבדל שבין סוגים שונים של זרות. בכתיבה על עיר (ובכתיבה בכלל) ישנו תמיד מימד של זרות. ואולם הזרות שבעיר-הזרה והזרות של עיר-הבית היא מסוג שונה: בעת הכתיבה על העיר הבית אימצו הכותבים טכניקות שונות של הזרת המוכר - באמצעות שוטטות בשכונות לא-מוכרות, אימוץ של המבט הילדי או של תודעת חלום, או ההתוודעות למעמדות זרים. הם הצביעו על כך שההיכרות עם העיר דורשת מהאדם לצאת מגבולותיו, להיות זר לעצמו ולעירו ולחשוף את עצמו לבלתי-מוכר, וזאת דווקא על מנת שיוכל לחוש עצמו בבית בעיר ולהתגורר בה במובן עמוק ומלא יותר. לעומת זאת, בכתיבה על עיר זרה, או בשהות בה, הזרות מובנית לתוך הסיטואציה, היא מובנת מאליה. המחקר האקדמי הדגיש עד כה בעיקר את הזרות הזו - של מהגרים, גולים, פליטים - וראה בה סמל למצב המודרני. ואולם, בעידן שבו יותר ויותר אנשים נולדים אל תוך העיר הגדולה, רואים בה את ביתם הטבעי, וחוזים בהשתנותה המהירה אל מול עיניהם - התחושה של "זרים בביתם", הניסיון התמידי לחוש בבית במרחב המשתנה תדיר, היא אופיינית יותר למצב המודרני.